

DR. KUN. KAZIMIERAS MEILIUS

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos teisės universitetas

DR. JONAS JUŠKEVIČIUS

Laterano universitetas

DR. GEDIMINAS MESONIS

Lietuvos teisės universitetas

AKIVAIZDŪS IR UŽSLĖPTI ORGANIZUOTOS NUSIKALSTAMOS VEIKLOS LABIRINTAI IR JOS POVEIKIS ŽMOGUI

Mes labai dažnai mėginame atsakyti, kas yra laimė, džiaugsmas, garbė ir t.t. Kaip skirtingai šias sąvokas žmogus supranta ir kaip jos kinta. Bet ar visada ieškome atsakymo į klausimą, kaip kinta prievartos nusikaltimų formos ir kaip jos paveikia žmogaus gyvenimą? Labai dažnai skundžiamės socialiniu žmogaus nepripažinimu, panieka, išnaudojimu, bet kodėl niekas nė nesistengia tiesiai pasakyti, kaip ir kodėl žmogus gyvenimo arenoje sutinkamas kaip konkurentas, priešas, kaip pavojingas ir nereikalingas varžovas. Pozityvinė teisė ne visada geba atsakyti į šiuos klausimus. Su šiais gyvenimo fenomenais susiduriantis žmogus ir be teisės supranta, kad su juo elgiamasi ne taip, kaip derėtų. Ko nepadarė teisė, turėtų padaryti sociologai. Jų priedermė turėtų būti kelti į viešumą faktus, kurie neigiamai veikia pačios visuomenės ne tik socialinę, bet ir teisinę perspektyvą. Šiame straipsnyje stengiamasi pažvelgti, kaip visuomenė savo noru arba priversta prisideda prie akivaizdžių ar užslėptų nusikaltimų evoliucionavimo, kaip, kartais net pati nesuvokdama, ji daro paslaugą anoniminei mafijai, nors iš paviršiaus atrodo, kad kuriama normali demokratinė visuomenė.

ĮVADAS. Kalbėdami apie prievartą, dažniausiai žvelgiame į totalitarines valstybes. Čia ieškome konkrečių prievartos pavyzdžių ir surinkę faktus, kaip fiziškai ar psichologiškai susidorojama su žmonėmis, kaip žudoma ar įkalinama, kodėl žmogus nesijaučia laisvas savo gyvenimo kūrėjas, manome atskleidę totalitarinę silpnųjų engimo sistemą.

Šiandien tvirtiname, kad prekyba vergais ir tautų kolonizacija jau praeitis, kad baigėsi nedemokratiškos praeities epocha. Vis dėlto taip teigti reikia atsargiai. Ar iš tikrųjų praeities prievartos patirtis padeda įgyvendinti principą – *niekad nedaryti kitam to, ko nenorėtum, kad kiti tau darytų?* Tikriausiai ir barbarams, užėmusiems kraštą, neatrodė, kad jie žmo-

nes įtraukia į prievartinį gyvenimą. Nors iš pykčio ar dėl savų interesų tenkinimo tada nebaudžiamai buvo galima nužudyti ar kaip kitaip žiauriai susidoroti, užkariautojų pasiteisinimas buvo vienas – tai daroma dėl tvarkos arba dėl šviesaus rytojaus. Įstatymų nebuvimas arba savitas jų interpretavimas irgi saugojo prievartautojus nuo teisingumo. Buvo reikalaujama aklo įsakymų vykdymo, o nepaklusę buvo kuo griežčiausiai izoliuojami ir baudžiami, žinoma, *savieji* atitinkamai įvertinami.

Be abejonės, vienokia prievarta galėjo reikštis feodalizmo, kitokia – fašizmo ar komunizmo valdymo sistemose. Visai kitaip ji reiškiasi demokratinėje visuomenėje užsislėpusioje kriminalinėje organizuotoje nusikalstamoje veikloje. Paradoksalu, kad šiandieninis žmogus, kuris gali išvardyti praeities klaidas, piktintis prievartos struktūromis, nevensgia šiuolaikiškai eksperimentuoti su *jėgos kultūra*, net nepavadindamas to nusikaltimu.

Galima pastebėti ir kitą kraštutinumą – žmogus visur liguistai išvelgia tik prievartą: tėvų – vaikams, valstybės – piliečiams, partijų – nariams, įstaigos viršininko – savo valdiniams ir t.t. Ar tai iš tikrųjų prievarta?

Prievartos sąvoka apima bendruosius ir subjektyvius principus. Svarbiausias išorinės, arba bendrosios, prievartos požymis yra tai, kad mums atimama galimybė mąstyti, pažinti. Čia prievartos tikslas – aklas paklusnumas. Vadovaujantis prievarta nesistengiama padėti žmogui suprasti, reikalaujama vien klusnumo. Čia nereikalingas sąmoningumas ir tie, kurie bando suprasti, kas vyksta, ieško tiesos, nesunkiai tampa apkaltinti ir pasmerkti kaip revoliucingi, užsiimantys ne tuo, kuo reikia, arba nesugyvenami žmonės. Tokiais atvejais tiesa apie žmogų tampa neparanki ir net atvirkščiai – užkulisiuose sukuriama kita – „paranki“ tiesa, kurios neįmanoma patikrinti. Tokiu atveju sakyti tiesą, atrodo, yra vienas iš pavojingiausių dalykų.

Norint teisėtai pasipriešinti nesąžiningam veikimui, reikėtų ne tik atskleisti „užkulisių tiesą“, bet ir viešai tai pasakyti. Slepiant tiesą dažnai slepiama ir netiesa. Pasirinkę imperatyvu pilietiškumą, krikščioniškumą, solidarumą, parodome, kokias moralines vertybes pripažįstame: ar tik išoriškai didžiuojamės prievartos principų nevykdymu, kaltiname tuo kitus, ar tai yra ir mūsų vidinis nusistatymas, kurį nulemia subjektyvieji principai.

Tiesa ir prievartos kultūra yra pati savaime. Tiesos ir prievartos dominavimą žmogus tik perima kaip savo gyvenimo metodą. Tiesos prigimtis – tai tiesos sakymas, jos ieškojimas, pastangos gyventi pagal teisingumo principus.

Prievartos prigimtis atspindi kitus tikslus – nesutarimus ne mažinti, o kurstyti. Marksas, Freudas, Nyčė propagavo išorinės prievartos principus. Ypač tokią prievartą išplėtojo Leninas, Stalinas, Hitleris. Jie prievartą laikė istorijos varomąja jėga. Visuomenės agresyvumą jie laikė klasių susvetimėjimo rezultatu.

Krikščioniškoji moralė įpareigoja mus laikytis vidinės prievartos – mylėti artimą, rūpintis vargšais, siekti kuo didesnės tiesos. Savo tyrinėjimų kontekste ieškosime ne tik viešo, bet ir asmeninio agresyvumo prižasčių, įvairių jų formų, skirtingų buvusiose epochose, kurios pagrįstai gąsdina šių dienų žmones.

PRIEVARTOS, NUSIKALTIMŲ IR SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS SAŪVOKOS. Socialinių reiškinių grupė savo būdingomis savybėmis skiriasi nuo tų, kuriuos tiria kiti mokslai. Kai veikiu kaip brolis, sutuoktinis ar pilietis, kai vykdu savo įsipareigojimus, aš atlieku tam tikras pareigas, kurias nepriklausomai nuo manęs ir mano veiksmų nustato teisė ir papročiai. Tikintysis jau gimdamas randa nusistovėjusias religines nuostatas ir gyvenimo būdą. Žmogus jų veikiamas kuria socialinius reiškinius. Juridinės, moralinės, religinės, finansinės taisyklės rodo jau susiformavusius faktus, kurie gali būti tik ten, kur yra apibrėžta organizacija. Šitaip tarsi įgyjamas tam tikras kūnas, būdingas nustatytoms formoms, kurias sudaro *sui generis* tikrovė. Tačiau yra ir kitų faktų, dar neturinčių tvirtai susikristalizavusios formos, savotiškų socialinių srovių, kurios, nors ir neapibrėžtos, vis tiek daro individui įtaką. Kadangi įtaka būna netiesioginė, sakysim, ekonominėje organizacijoje, ji ne visada yra pastebima.

Jei nežinome mums pavestų įpareigojimų, žvelgiame į kodeksą. Daugelis vadovaujasi teisine maksima: *jei nėra įstatymo, tai nėra nusikaltimo ir baudmės*. Tačiau netgi įstatymiškai įvardytas ir atliktas nusikaltimas ne visus visuomenės narius veikia vienodai. Be to, ir ne visi nusikaltimai vienodai išprovokuoja visuomenės nepasitenkinimą bei priešišumą. Kai nusikaltimas suvokiamas sąlygiškai, pati visuomenė dažnai būna priversta diskutuoti ne apie įvykdytą nusikaltimą, o atvirkščiai – kodėl domėjimasis įtariamoju gali tapti naujai kvalifikuojamu kitu nusikaltimu. Taip atsiranda kova tarp to, kas visuomenėje toleruotina, ir to, kas nepriimtina, pagaliau, vengiant kontratakų, ta kova užgęsta. Atrodo, tarsi suveikia nerašytos taisyklės principas: „geriausias būdas apsiginti – pulti priešininką“.

Skandalą visuomenėje gali sukelti tiek atskiri asmenys, tiek socialinės grupės, kai padaromas tam tikras veiksmas ar veiksmai dėl neteisybės, moralinių ar materialinių dalykų ir t.t. Be abejojimo, kilęs skandalas blogina kažkieno gerą reputaciją. Politiniame gyvenime skandalas gali kilti dėl korupcijos ir dėl atsiradusio konflikto¹.

Visuomenės nuomonės srovės mus plukdo nevienodai, tačiau socialiniai faktai atspindi tam tikrą kolektyvinės dvasios būseną. Kai norime sužinoti apie politinį visuomenės susiskirstymą, suvokti įvairius jo as-

¹ F.M.Battisti, Scandalo, *Nuovo Dizionario di sociologia* (a cura di F.Demarchi, A.Ellena, B.Catarinussi), Milano, 1987, p. 1810–1813.

pektus, ryšius, šitai galime padaryti ne materialiai tai apžiūrėdami ar geografiškai stebėdami, nors tas susiskirstymas ir būtų fizinės prigimties. Konkrečią organizaciją galime ištirti pasitelkę visuomenės teisę, nes ši teisė ją apibrėžia, lygiai kaip ir šeimos bei civilinius santykius. Visuomenės sąžinė gali neįsileisti netinkamų *sui generis* gyvenimo formų, neleisti suvešėti netinkamiems veiksniams, kurie pažeisdami individo orumą ugdytų netinkamus socialinius individus.

Paprasta moralinė maksima, žinoma, yra kur kas lankstesnė, tačiau, kaip rodo gyvenimo realybė, jos formos tampa daug tvirtesnės nei įprotis ar mada. Lygiai taip pat nesunku konstatuoti ir prievartą, kuri sukelia tiesioginę visuomenės reakciją, pasireiškiančią teisėje, moralėje, tikėjimuose, papročiuose, net madose. Todėl É.Durkheimas socialinį faktą apibrėžia kaip kiekvieną veiksnių būdą, nusistovėjusį ar ne, veikiantį individą išorine prievarta, kitaip tariant, išplitusį visoje konkrečioje visuomenėje ir gyvuojantį savarankiškai, nepriklausomai nuo jo individualios raiškos būdų. Ši glaudi gyvenimo ir struktūros, organo ir funkcijos sąsaja gali būti nustatyta pagal sociologijos metodus, nes tarp tų dviejų kraštutinių ribų yra keletas tarpinių pakopų, kurios tiesiogiai matomos ir rodo ryšį tarp jų².

Visuomenės ir jos institucijų pagrindas yra ne vien teisė, kuri vienur gali būti vienokia, kitur kitokia, bet ir piliečių moralė, sąžiningumas, atsakomybė, pareiagingumas ir t.t. Tai, kas vyksta aplinkui, daro įtaką pačiai visuomenei ir atskiram žmogui, todėl kiekvienas nusikaltimas, tiek pavienis, tiek jungtinis, turi priversti susimąstyti kiekvieną pilietį ir visą visuomenę. Socialinė sistema – tai žmonių elgesio visuma, todėl ji negali būti abejingai nutolusi nuo žmoniškumo. Vienas dalykas, kai leistinas ribas peržengiantys veiksmai įvyksta dėl asmens pataloginių, biologinių, endokrinių, fiziologinių, psichinių ar neuropsichinių sutrikimų, bet visai kas kita, kai ši vidinė agresija padaro įtaką išoriniam žmonių pasauliui ir dėl to nukenčia kiti žmonės. Dėl viso to turi būti taikoma individuali atsakomybė; kita vertus, kiekvienu atveju už pareigybinę arba tiesiog individo aplaidumą ar jo padarinius, kai dėl to nukenčia kitas žmogus, taip pat turėtų padidėti ir socialinė atsakomybė.

Kiekvienoje visuomenėje gali būti taip, kad įstatymai veikia *iki kažkur* ir *iki kažkur* kažkodėl „neateina“ ir neveikia. Dabar labai daug kalbama apie renovaciją, atsinaujinimą, reformas, tačiau daugiausiai eskaluojama tik viena – kas ligi šiol neįvykdyta ir kad reikia daug ką keisti. Niekas nenagrinėja, kas trukdė ar trukdo tai padaryti, nes kolektyvinės atsakomybės nėra ir daugumai jos nereikia. Sunku įrodyti nusikaltimą, kai vienas ar kitas prievartinis psichologinis spaudimas ar net pats nusikaltimas yra susijęs su ne vienu politiku, biurokratu, profesionalu, pareigūnu, nusam-

²É.Durkheim, Sociologijos metodo taisyklės, Vilnius, 2001.

dytu žurnalistu, nes reikiamam rezultatui reikia iš šalies patraukti kuo daugiau neutralių žmonių. Vykdamt nusikalstamą veiklą nemažai prisideda ir pašaliečiai. Paprasčiausiai jie sąmoningai ar nesąmoningai priverčiami klaidinti kitus ir taip sudaroma reikiama nuomonė. Tuomet tie, kurie atsakingi už teisėtvarką, sako, kad neįmanoma įrodyti, nes trūksta įkalčių ar įrodymų, nors dauguma visuomenės narių netiki tuo ir toliau lieka įsitikinusi, jog slepiama tiesa, dangstoma nusikalstama veikla. Vadinasi, jeigu tokių ryšių neįmanoma įrodyti teisiškai, tai bent sociologiškai apie tai būtina daugiau kalbėti.

Iš istorijos žinome, kad ir iki XIX a. jau buvo manoma, jog kriminologinė teorija yra išsemta ir į viską, ko reikia šiai teorijai, atsakyta, tačiau, ieškant naujausio atsakymo ir įtraukus antropologijos, sociologijos bei kriminalinės psichologijos duomenis, daug kas buvo išgryninta ir patikslinta. Tai rodo, kad viena mokslo tyrimo sritis nepajėgia išsamiai atsakyti į klausimus, kas yra nusikaltimas, dėl kokių priežasčių jis padaromas³.

Socialinė atsakomybė apima ne tik tuos, apie kuriuos sakome, jog jie irzlūs, kad amžinai kažkuo nepatenkinti ir kažko vis siekia, bet niekaip negali pasiekti. Socialinė atsakomybė reikalinga ne tik tiems, kurių balsas į dangų neina. Šie negali daryti įtakos socialiniam gyvenimui bei teisingumui, nes yra neįtakingi, bet gal dėl to ir negali, kad jie yra užguiti, nustumti ir apšmeižti. Socialinė atsakomybė turi apimti visus, kurie naudojami savo socialine padėtimi. Nors asmenys, užimantys aukštą socialinę padėtį, ir išvengia atsakomybės, sociologai, nevengdami *white-collar crime* (pažodžiui – baltųjų apykaklių nusikaltimas) termino, stebi ir jų veiklą.

Aukštas pareigūnas gali arba pasinaudoti, arba nepasinaudoti savo pajėgumo ištekliais ir būti arba geru, arba blogu tarnautoju. Turėdamas informacijos jis gali sudaryti sąlygas padaryti daug gero, kita vertus, ta pati informacija gali būti panaudota ir blogam tikslui. Įvairių technologijų, cheminių, medicininių medžiagų neatsargus vartojimas gali sukelti sunkius padarinius, net mirtį. Gali pakenkti ir tokios informacijos nutylėjimas. Melaginga reklama, apgaulingas viešumas ir informacija falsifikuojant faktus bei dokumentus gali būti atlikta vieno asmens arba grupės organizuotai. Nelegalių veiksmų siekis – pasinaudoti nežinojimu ar situacija. Kai kurios pažangios pramonės šalys gali nesunkiai pasinaudoti skurdžiai besiverčiančių šalių žmonių materialiniu bejėgiškumu ir pažeidinėti jų teises, nesirūpinti aplinka ir pan. Negana to, galima nesunkiai girtis, kad jiems padedama, kuriamos darbo vietos, žmonės noromis dirba ir džiaugiasi tuo, ką turi (ne išimtis šiuo atžvilgiu ir Lietuva). Kai kuriose šalyse sunku patikrinti net neleistinai bankų uždirbtų pinigų kil-

³ P.Pitaro, *Criminalità, Nuovo Dizionario di sociologia*, Milano, 1987, p. 612–623.

mę. Vadinas, pati valstybė sunkiai atskiria, kur daromas nusikaltimas, kur pasinaudojama tarnybine padėtimi ar paslaptimi⁴.

Nemažai įtakos turi ir specialus arba netyčinis privačių ir viešųjų interesų supainiojimas. Pirmiausiai tai korupcija, kai piktnaudžiaujama valdžia pasipelnymo arba kitokio pasinaudojimo tikslais. Tokių korupcijos faktų pasitaiko daug kur, kartais net ten, kur nesitikima, ir ne tik tada, kai pasklinda daug kalbų ir triukšmo, kai kyla koks skandalas. Dalį korupcijos faktų, kad ir mažų, kasdien pateikia spauda. Nors keista, dažnai tokiais atvejais dangstomasi vadinamąja švarių rankų politika, atsakingumu, įstatymais, tvarka.

Tauresnės vertybės ne visada būdingos kompetentingai ir teisėtai valdžiai. Primatas ir čia teikiamas nevienodai. Kas vienam individualiai gali atrodyti pasiekta ir tobula, kitam gali būti per maža ir atrodyti netobula. Taigi visi socialiniai pasitenkinimai ir nepasitenkinimai pirmiausiai būdingi pačiam žmogui, o tik po to vertinama, kaip tai atspindi jo veikla ir santykis su kitais. Kiekvieno žmogaus norai yra vis kitaip pamatuoti ir vis kitokiomis pastangomis gali būti siekiami. Svarbu būti patenkintam. Žmogus tikisi to, ko trokšta, ir tiki tuo, iš ko viliasi paramos. Siekis būti patenkintam pirmiausiai skatina žmogų eksperimentuoti su kitais. Pagaliau nesigėdijama net imperialistiniu lygmeniu save sureikšminti, girtis savo tobulumu, tinkamumu, galiomis.

Tokią tvarką gerai išreiškia siciliečių patarlė: kas pats nesigiria, tas yra nei strazdas, nei pelėda (*plg. liet. nei velnias, nei gegutė*), vadinas, nei šioks, nei toks. Primatas yra vidinis vertinimas, todėl reikia netuščiažodžiauti ir neižūliai, apdairiai, elegantiškai ir ironiškai pasijuokti iš visko, kas netinkama. Tai sėkmingo valdymo ir valdžios patrauklumo taisyklė. Tai tarsi iškelti mažesnę blogį, tačiau jokių būdu nekalbėti apie savo netobulumą. Tai visas kompleksas poelgių, suteikiančių primatą, viršų kitų atžvilgiu. Tačiau tokio primato negalią nulemia netikrumas, nesaugumas, supratimo stoka, asmens vidutinybė, kai norima išsiskirti iš visuomenės, nors jai visi yra lygūs – tiek viršininkai, tiek pardavėjai, krovikai. Taigi primato kompleksas susiformuoja tada, kai nenorima būti pačiu savimi⁵.

Įtikinamai žmogaus vidinio pasaulio raišką visuomenėje atskleidžia italų filosofas ir katalikų teologas A.Rosmini (1797–1855)⁶. Jis pateikia keletą abstrakčių žmogaus siekių, būdingų ne tik XIX a., bet ir šiandieninei visuomenei.

Vienas iš tokių siekių – malonumas ir pasitenkinimas. Kiekvienam žmogui yra pažįstamas šis jausmas. Ypač jis būdingas pragmatiškai vi-

⁴ M.L.Borgatta, *Criminalità di status*, *Nuovo Dizionario di sociologia*, Milano, 1987, p. 623–629.

⁵ F.Merlo, *Il complesso di superiorità*, *Sette*, 12 dicembre, 2002, Nr. 49/50, p. 278.

⁶ A.Rosmini, *Filosofia della politica*, Roma, 1997, p.472–489.

suomenei, kai neišvengiamai tai tampa individo tikslu. Suabsoliutinę malonumą ir pasitenkinimą, jis nesistengia pajusti realybės, jam ją paprasčiausiai užgožia visokiausiais būdais siekiama galutinės laimės partitis. Dvasiniam silpnumui susijungus su žiaurumu sieloje nebelieka gyvenimo džiaugsmo, nebevertinama nieko, kas jau pasiekta ir tikra, žmogų apėmęs vien dirglumas, siutas ir žiaurumas. Jei jam nesiseka, atrodo, kaltas visas pasaulis, bet tik ne jis pats.

Kitas siekis yra turtas. Tai labai abstrakti idėja, kurios pagautas žmogus mano, kad tik būdamas turtingas jis galės patenkinti visus savo malonumus, visus savo norus, tapti žymus ir svarbus visuomenėje. Tačiau jau tapęs turtingas ir galingas jis pamato, kad jam vis tiek trūksta laimės. Beatodairiškai plėsdamas savo materialines galimybes, žmogus vis dažniau atsiduria tarp tų, kurie viską keičia į auksą: artimuosius, draugus, ramybę, sveikatą, kuklumą, savo sielą, dorybes; neiškeitę viso to, jie negali nei materialiai praturtinti savęs, nei pasiekti savo tikslo.

Trečias siekių objektas yra valdymo galia. Tai siekis, kai norima suburti aplink save žmones, tarsi panašius į save, bet, kaip vėliau pasirodo, taip anaipatol nėra. Šis siekis yra susijęs su dviem pirmaisiais. Nerealizuotas šis siekis ne vieną įtraukia į alkoholio, narkotikų, geismų liūną, po to vieni kitiems įpila nuodų, vieni kitus įkiša į kalėjimus, nušauna ar susprogdina. Valdžios trokštantys individai naudojami abstrakčia valdžia konkrečiuose dalykuose ir siekia negalimos iliuzijos užvaldyti kuo daugiau panašių į save. Iš tikrųjų jiems užtektų pajusti, kaip tie taip pat siekia valdžios, turtų, pasisavina kitų siekius ir nors iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad ieško panašių, tačiau nepakencia konkurentų, kuriuos stengiasi išjuokdami ar apšmeiždami sunaikinti. Platesne prasme tai matyti iš istorijos: taip buvo išlaikomos imperijos, ilgainiui, kai kiekybinį jų svertą pradėjo keisti kokybinis, jos žlugo.

Ketvirtas siekis, pasak A. Rosmini'o, yra garbė. Žmogus nori save išgarsinti. Panašiai kaip valdžia, turtai ar malonumai, šis siekis tampa neapibrėžtu gyvenimo tikslu. Kai žmogus siekia tik garbės, nematydamas jokio kito siekių objekto, kito tikslo, šis jo siekis tampa iliuzinis. Siūlymas jį apdovanoti, pagyrimas dar nėra garbė. Individui pačiam ir jo aplinkai visada būna svarbu žinoti, kodėl giriamas, kas sukėlė tokį pripažinimą, kuo žmogus išsiskyrė iš kitų. Abstrakti garbė gali būti pagrįsta ir nusikaltimais, ir dorybėmis, siekiančiam garbės svarbu būti pripažintam, išgarsėti, o ne būti teisingam ir kilniam, dėl ko jis būtų vertas pagyrimo. Pagyrimai būna nevienodi, priklauso nuo to, kas giria ir dėl ko giria. Vieni gali girtis ir būti pagirti už tai, kad daug alkoholio išgėrė, kiti – atvirksčiai, kad alkoholio išvis nevartoja, nes priklausomumas nuo jo kenkia ir pačiam, ir visuomenei.

Tik šiais siekais gyvendamas, žmogus nori atrodyti prabangiai, puošniai, išdidžiai, todėl jam būdingi bruožai – nerimastavimas, pavy-

das, ginčai, kuriais mano įveiksiąs savąjį dvasinį skurdą. Pagaliau siekdamas garbingo gyvenimo, nekreipdamas dėmesio į dorybes bei vertybes, toks žmogus tampa veidmainiškas, užgaulus, irzlus ir agresyvus.

Pentasis žmogaus siekis, pasak A.Rosmini'o, yra mokslas. Mokslas žmogui galėtų padėti pasiekti įdomų savo gyvenimą. Tik siekdamas mokslo, žmogus turėtų išskirti, ką jis mėgsta ir laiko tikra, kas yra vertinga ir kas nevertinga. Mokslas žmogui gali teikti ir džiaugsmo, ir nepasitenkinimo. Mokslas gali būti naudojamas įgyti valdžiai, turtams, malonumams, garbei. Šis siekis gali ir suklaidinti individo intelektines galias, kad jis neras galimybių, kur jį panaudoti, arba panaudos jį blogam.

NULLUM CRIMEN, NULLA POENA SINE LEGE*. Dabar galime pažvelgti, kokius vertybinius kriterijus turėjo bolševizmas, kuo remdamasi proletariato diktatūra kūrė komunistinį rytojį, ką visapusiškai rėmė ir su kuo stengėsi susidoroti. Koks buvo visuomenės ryšys su vieno ar kito meto politine struktūra, kokie sentimentai išliko jai pakitus ir kokie atsirado kuriantis naujai.

Panašumai ir skirtumai būdingi ne tik politinėms srovėms, bet ir pačioms sąvokoms. *Garbės, malonumų, valdžios, turtingumo, mokslo* sąvokų turinys keitėsi tiek amžių istorijoje, tiek šių dienų gyvenime. Įdomu palyginti dabartinio eilinio ir aukštą socialinę padėtį užimančio žmogaus siekius, pažvelgti, koks žmonių solidarumas siekiant gėrio ir kovojant su blogiu, koks nusikaltėlių solidarumas, kokia yra keršto ir atleidumo teisė. Tas pats siekis skirtingo laikotarpio požiūriu atrodytų, ko gera, vis kitaip.

Nors istorijoje dažniausiai žvelgiama į politinius struktūrų pokyčius ir jos apibendrinamos totalitarizmo (fašizmo, komunizmo ar kokio imperIALIZMO) sąvokomis, tačiau derėtų pažvelgti ir į organizuotą nusikaltimą bei jo metodus, nes tai dažnai pastebima ne tik totalitarinėje sistemoje, bet ir liberalioje, vadinamojoje demokratinėje sistemoje. Šnekamojoje kalboje tai vadiname korupcija, mafija. Reikia aptarti, kas bendra ar panašu šioms gerai organizuotoms nusikalstamoms struktūroms įvairiose visuomenėse, kodėl jos yra neįveikiamos arba nusikaltimams įrodyti vis pritrūksta pagrindo.

Totalitariniai režimai savo egzistavimo laikotarpiu buvo pateisinami. Ar taip yra ir organizuoto nusikalstamumo atveju? Pirmiausiai šiuo atžvilgiu mums nerimą sukelia dažnai girdima mafijos sąvoka. Tiek atskiri žmonės, tiek pati istorija ją suvokė nevienodai. Mafija cikliškai kovojo pati su savimi, nuolat įterpdama naujovių (agrarinė reforma, industrializacija, laisvesnių seksualinių ryšių įtvirtinimas – prostitucija, narkomanija ir pan.).

* Joks veiksmas negali būti baudžiamas, jei įstatymai nenumato bausmės.

Mafijos žodis kilęs iš arabiško *`afah* ir reiškia *ginti, globoti*. Nuo IX a. iki XI a. arabams dominuojant Sicilijos saloje, o ir vėliau, iki XIII a. darant kultūrinę įtaką šiai teritorijai, siciliečiai ėmė gintis. Mafija susikūrė kaip bendruomenė, teroru ir krauju keršijanti už skriaudas Sicilijos valstiečiams. Bauginimo būdu greitai tapo valdančiąja grupe. Įsivyravus gerai organizuotai lojalumo, slaptumo ir bauginimo sistemai, sunku nustatyti ne tik mafijos narius, bet ir jų nusikaltimų sudėtį. Siciliečių šeimos gyvenime giminystė, draugai bei draugų draugai sudarė apsauginę poziciją nuo visų nepageidaujamųjų. Susiorganizavusi į šeimas, kiekviena jų turi savo vadovą. Ši apsauginė pozicija ir nepatiklumas yra jų sugyvenimo kultūrinis ir socialinis reiškinys. Jų gyvenimo būdo esmė yra atskiros grupės solidarumas, nepripažįstantis kitų, juos izoliuojantis. Būdamas slapta bendruomenė, kuri vadovauja organizuotam nusikalstamumui, pavyzdžiui, azartiniams žaidimams, lupikavimui, narkotikų kontrabandai, prostitucijos apsaugai ir t.t., mafija paprastai siejama su Neapolio būstine. Tačiau JAV mafija susibūrė svaigalų draudimo laikais⁷.

Mafija nuo pat pradžių reiškesi ne vien kaip mentalitetas, darantis įtaką tam tikram elgesiui. Mafija reiškesi ir kaip socialinė grupė, organizacija. Pagrindiniai organizacijos komponentai yra: vaidmuo, atitinkami būdai atlikti tą vaidmenį, elgesio normos. Antrasis bruožas – hierarchija, kuri taip formuoja kiekvieną savosios struktūros narį, kad jis savo elgesiu sėkmingai padėtų įgyvendinti struktūros vaidmenį. Šiam procesui būdingos dvi priešingybės: *aš* – nario atsakymas į kitų elgesį; *man* – nario elgesys nulemia tai, kokį atpildą jis gaus iš kitų struktūros narių. Ši formulė parodo struktūros nario brandą ir tai, ar jis gali priklausyti šiai gerai organizuotai grupei. Siekiant lengvatinių tikslų, svarbu patikrinti, kiek ir kaip šios organizacijos narys gali dalyvauti įvairiose kombinacijose, ar jis yra apdairus ir pajėgus dalyvauti nusikalstamoje veikloje, tikslingai išsiskverbti ten, kur reikia, kad galėtų padėti šiai nusikalstamai organizacijai plėtotis. Vadovaujantis tokiu organizuotumo principu, vykdomos ne tik šios organizuotos grupės vidaus taisyklės, bet ir garantuojamas jos susikurtas vertybinis potencialas. Visa tai rodo, kad mafijos grupės neužsislendžia gyvenime. Atvirkščiai, siekdamos savo tikslų jos nesunkiai identifikuojasi su kitomis grupėmis. Todėl vertybiniu požiūriu „mafiozas“ yra vyras, tikras vyras, garbingas vyras, jis turi būti turtin gas, niekad neatsisakantis malonumų, vertinantis kitus ir pats reikalaujantis įvertinimo, laikantis save lygiu su draugais ir kartu kovojantis

⁷ S.Lupo, *Storia della mafia dalle origini ai giorni nostri*, Roma, 1993, p. 9; P.Blandano, G.Casarrubea, *Nella testa del serpente. Insegnanti e mafia*, pref. N. dalla Chiesa, Bari, 1993, p.51; P.Arlacchi, *Mafija ir verslas. Mafijos etika ir kapitalizmo dvasia*, Vilnius, 1998; *Mafija, Idėjų žodynas*, Vilnius, 2001, p. 291–292.

prieš bendrus priešus. Mafijos galva viską įvertina ir daro sprendimus⁸. Todėl sakoma, kad dėl klusnumo tarp mafijos narių nėra būsimojo laiko, pavyzdžiui, nesakoma *eisiu*, o tik visada *turiu eiti*.

1800 m. G.Pitrè savo studijoje „Tradizioni Popolari“ nustatė, kad mafija – tai nėra nei sekta, nei draugija, nes ji neturi įstatų. Mafijozas nėra plėšikas ar prakeiktasis, tai paprasčiausiai sumanus žmogus, kuris „ne-nešioja ant nosies musės“. Gyvenime būti mafijozu būtina ir neišvengiama. Pitrè nuomone, mafija – tai savo būties pažinimas, savo asmeninių jėgų įvertinimas, kiekvieną priešybę sprendžiant kaip idėjų ir interesų priešybę, kaip nepakantumą valdžiai, ypač autoritarizmui⁹.

Šiandien vengiama kalbėti, kad net tarptautiniu mastu reiškiasi mafijų įtaka ir tam tikra prievarta, kad tarpusavyje pasidalijamos ekonominės įtakos zonos ir moderniausiais būdais, atsižvelgiant į konkurencijos principus, galima sukelti kultūrinę ar ekonominę grėsmę. Nors mafijos egzistavimas neigiamas, tačiau lyginant žmonių elgesio principus su žinomų mafijos struktūrų principais, galima pastebėti atkakliai kuriamą savų interesų ideologiją, kuri gražiai ir tariamai altruistiškai įtvirtinama ir pateisinama. Sociologai, nagrinėjantys šią sritį, yra nustatę, kad senosios mafijos garbė, riteriškumas, nesuinteresuotumas, tendencingumas yra prasiimanymas, nes visi šie reiškiniai dabar susiję su prievarta¹⁰.

Pagrindinė mafijos ideologijos taisyklė yra garbė. Jos nariai save vadiną garbingais žmonėmis. Antai G.Pitrè mafiją taip apibrėžia: mafijozas nėra plėšikas. Mafija – tai savęs pažinimas, pasitikėjimas savo jėgomis. Ši nuostata veikia kultūrinį ir politinį gyvenimą. Mafija turi savo privačią pramonę, todėl ji turi užsitikrinti savo veiklos apsaugą. Gera reputacija diegia pasitikėjimą¹¹. Ši organizacija savo konkrečius interesus, garbingumą verčia didesniu pelnu. Juk verslui plėtoti reikia ryšių, grindžiamų pasitikėjimu ir pripažinimu.

Mafijos gyvenime vertybiniu požiūriu garbė tampa labai mobili: vienas dalykas yra garbingam *būti*, kitas – tokiam *atrodyti*. Mafijozui *atrodyti* garbingam yra svarbiau nei tokiam būti. Taip realiai garbė tampa niekis. Garbės niekinimas ypač svarbus šios organizacijos viduje, pasirodant saviškiams ir veikiant prieš kitus. Vertinančiam garbingumą ir teisingumą

⁸ F.Fotia, Mafia, *Nuovo Dizionario di sociologia.*, p. 1139–1148; Mafija, *Lietuvių enciklopedija*, t. 17, Boston, 1959, p. 59; *Cammora*, tai slaptoji organizacija, veikusi šantažu ir žudymais, turėjusi įtaką Neapolio ir Sicilijos politikai, to krašto viešajam gyvenimui; nors italų literatūroje matoma skirtingų *cammora* ir *mafijos* fenomenų, tačiau *Lietuvių enciklopedija* teigia, kad mafija susikūrė *cammora* pagrindu, žr. *Lietuvių enciklopedija*, t. 3, Boston, 1954, p. 407; AA.VV., *Chiesa mafia camorra*, AVE, Roma, 1984.

⁹ G.Pitrè, *Usi, costumi e pregiudizi del popolo siciliano*, vol.2, Bologna, 1969, p. 292.

¹⁰ S.Lupo, *Storia della mafia dalle origini ai giorni nostri*, p. 111–114.

¹¹ D.Gambetta, *La mafia siciliana. Un'industria della protezione privata*, Torino, 1992, p. 42.

turėtų būti neįtikėtina – kalbama apie garbę ir čia pat su ja prasilenkiama. Tai klasikinis dvilypumas, kurį galima pavadinti *garbės varžytuvėmis*; gyvenime tai dažnas reiškinys.

Garbės troškimas beribis. Nereikia manyti, kad mafijos gyvenime svarbu tik materialūs dalykai, – jų gyvenime svarbią vietą užima ir asmeniniai ryšiai. Kritiniais atvejais mafijai svarbu žūt būtina išsaugoti fasadinę garbę, todėl ji ginama, siekiant apgaulingo efekto.

Garbingumas asmeninių interesų aplinkoje, t.y. tikroji garbė labai ribota. Garbė užmirštama, kai stengiamasi iš kitų išgauti pripažinimą. Kiti garbę turi pripažinti besąlygiškai, priešingas atvejis laikomas kalte. Taigi garbės principingas išsaugojimas siejamas su prievarta. Toks chaotiškas, bet vieno tikslo siekiantis elgesys tarpusavio sugyvenimą daro nebeįmanomą. Vienintelė išeitis yra rasti, kaip atsisakyti šių dvilypių standartų supainiotos garbės krizės, kaip atsisakyti prievartos, kai nepelnytai įsakoma gerbti tai, kas negerbtina. Nėgana to, siekiant dezorientuoti žmones, jie yra klaidinami, tarpusavyje kiršinami, *visų kovos prieš visus* principą naudojant savo tikslui – abejojantiems patraukti prie savęs.

Taip yra ne tik mafijos hierarchijoje, tai persimeta ir į konfliktuojančią visuomenę: čia vieniems garbė pripažįstama, o iš kitų ji atimama. Tai pergalė per kovą. Konkurencinėje kovoje visiškai nesunku nukreipti dėmesį į savo priešininką, parodyti, kad jis nesugeba atlikti savo pareigų arba neatitinka kitų visuomenės pripažintų reikalavimų. Net apie valstybę galima pasakyti, kad ji negali užtikrinti žmonių pragyvenimo ir apsaugos arba tai daro netinkamai¹².

Italijoje kasacinio teismo vienas 1977 m. nuosprendis mafijos draugijos susivienijimą apibūdino kaip asmenų grupuotę, kuri kriminalinėmis priemonėmis stengiasi užvaldyti ar išlaikyti grupių, sričių ar tam tikros gamybinės veiklos kontrolę, sistemiškai baugindama, infiltruodama savo narius ir stengdamasi įdiegti klusnumą bei nusikalstamą solidarumą, kurio normaliomis valstybės baudžiamosiomis priemonėmis visai arba beveik neįmanoma įveikti. 1982 m. vadinamasis *Rognoni – La Torre* įstatymas Baudžiamojo kodekso 416 straipsnio papildymu apibrėžia mafinio tipo susivienijimą ir suteikia jam autonomiško nusikaltimo rūšį. Mafinio tipo susivienijimu yra laikomas toks, kuris sudarytas iš trijų ar daugiau asmenų, kurie, naudodamiesi įbauginimu, sukuria draugiją, paremtą savo įstatymais, dėl to diegiamos klusnumo ir nusikalstamo solidarumo sąlygos daryti nusikaltimus: tiesiogiai ar netiesiogiai įgyjant ekonominę kontrolę, gaunant ir teikiant privilegijas, leidimus, tvirtinant viešųjų paslaugų ir užsakymų valdymą arba tiesiog kontroliuojant neteisėtą pelną ar pranašumus¹³.

¹² R.Catanzaro, *La mafia come ostacolo allo sviluppo economico del Mezzogiorno*, *Politeia*, 9 (1993), Nr. 29, p. 4.

¹³ G.Sanvagnone, E.Sgroi, C.Scordato, *Violenza, mafia e criminalità organizzata*, Piemme, 1995, p. 41–52.

Vadinasi, kuo labiau organizuotas nusikalstamumas, tuo labiau išplėta ir pati nusikalstama struktūra. Nelegaliai veikdama ir kurdama monopolistinį valdymą, organizuotą nusikalstamą veiklą vykdanči struktūra stengiasi slapta susidoroti su sąžiningai atliekančiais savo pareigas darbuotojais, įsitikinusiems, kad juos saugo valstybė. Organizuotas nusikalstamumas daro didžiulę žalą ne tik ekonominei pažangai, bet ir kultūrinei, politinei ir teisinei raidai, ji paprasčiausiai vėluoja. Be abejo, sociologiniai tyrimai gali prisidėti prie teisinės sistemos kūrimo ir teisinių apibrėžimų formulavimo. Nusakyti organizuoto nusikalstamumo teisinį turinį ir suformuluoti mafinio susivienijimo apibrėžimą iš dalies padėjo sociologija¹⁴.

Aptarę mafijos genezę jos kilmės šalyje, grįžkime į Lietuvą, nes savo šalį mes irgi kartais pavadiname giminių kraštu. Tarptautinės organizacijos *Transparency International* Lietuvos skyriaus valdybos narys A. Dobryninas teigia, kad ir be sociologinių tyrimų aiškiai matyti, kaip intensyviai ir plačiai Lietuvoje diskutuojama dėl kontroversišκών kriminalinės justicijos problemų. Tai, kas anksčiau buvo neleistina, šiandien tampa ne tik įprastu akademinų bei politinių diskusijų objektu. Nors kriminalinio pobūdžio informacija Lietuvos visuomenėje tapo lengvai pastebimu fenomenu, tačiau svarių mėginimų analizuoti jos poveikį visuomenei nebuvo. Šios situacijos negalima lyginti su Vakarų akademinė patirtimi. Visuomenės narių domėjimasis kriminalinėmis problemomis yra gerai žinomas reiškinys. Žmonės apie nusikaltimus nori žinoti daugiau ne vien iš smalsumo arba potraukio tam, kas yra pavojinga ar draudžiama, bet pirmiausiai norėdami būti asmeniškai saugesni visuomenėje, kurioje jie gyvena¹⁵.

Korupciją Lietuvoje ir kovos su ja priemones tyrę nepriklausomi viešiniai bei užsienio ekspertai teigiamai vertina priimtus antikorupcinius įstatymus, tačiau atkreipia dėmesį į įsigalėjusią korupciją viešųjų pirkimų bei partijų finansavimo srityse. Tai per 2002 m. gruodžio 3 d. Vilniuje surengtą Atviros visuomenės instituto inicijuotas ataskaitos „Stojimo į Europos Sąjungą stebėsenos procesas: korupcija ir antikorupcinė politika“ pristatymą sakė Stojimo į ES stebėsenos programos vadovas ir redaktorius Quentinus Reedas. Nors tyrimo autoriams didelį išpūdį padarė Lietuvoje priimti ir veikiantys įstatymai, bet, anot Q.Reedo, Lietuva yra labiausiai iš ES valstybių kandidačių paveikta korupcijos administravimo srityje. Ypač didelį susirūpinimą kelia viešieji pirkimai ir partijų finansavimas. Ataskaitoje teigiama, kad visuomenė mano, jog korupcija tarpsta ir vyriausybines institucijose bei Seime. Tyrimai rodo, kad labiausiai korumpuotos institucijos yra muitinės administracija ir teisėsau-

¹⁴ ISTAT (a cura di), *La situazione del Paese, rapporto annuale 1992*, Roma.

¹⁵ A. Dobryninas, *Virtuali nusikaltimų tikrovė*, Vilnius, 2001, p. 11–17.

gos organai. Susidurti su korupcija dažnai tenka turint reikalų su kelių policija ir sveikatos apsaugos sistema. Labai korumpuotomis laikoma mokesčių inspekcija, muitinės, taip pat viešieji pirkimai, – teigiama AVI ataskaitoje. Tyrėjai pripažįsta, kad Lietuvoje priimta įstatymų, užtraukiančių kriminalinę atsakomybę už kyšių davimą juridiniams subjektams ir išplėtusių įstatymus dėl kyšininkavimo, susijusio su užsienio pareigūnais. Nors AVI pranešime sakoma, kad Lietuva vienintelė iš ES šalių kandidatų, kuri turi tikrai nepriklausomą antikorpupcinę įstaigą – Specialiųjų tyrimų tarnybą (STT), tačiau pabrėžiama, kad jos veiklai gali trukdyti neaiškus atsakomybės pasiskirstymas tarp prokuratūros ir policijos, taip pat bloga policijos tyrimų kokybė. Todėl svarbi problema yra administracinė korupcija, ypač valdžios organuose. Nors Lietuvos teisminė sistema pripažįstama nepriklausoma, tačiau tvirtinama, kad teismai laikomi viena labiausiai korumpuotų institucijų. Neišnagrinėtų bylų gausėjimas mažina sistemos atsparumą korupcijai, nes teismai ir prokuratūra stokoja visuomenės kontrolės, – rašoma AVI pranešime. Priežastis, pasak A.Dobrynino, gali būti ta, kad teismai yra uždara bendruomenė, todėl visuomenė atsilygina nepasitikėjimu.

Ataskaitoje teigiama, jog Lietuvoje įgyvendinta teisinė politinių partijų finansavimo reguliavimo sistema neleidžia užtikrinti, kad partijų išlaidos nebūtų daug didesnės už oficialiai deklaruotas, be to, yra įrodymų apie stiprius partijų ryšius su verslo grupėmis. Pasak Lietuvos apžvalgos rengėjų, nėra pakankamai sureguliuotos teisės normos, leidžiančios pirkti tik iš vieno šaltinio, nėra teisės normų, kurios skatintų pareigūnus laikytis moraliniu požiūriu kilnesnių nuostatų, ypač kad jie korumpuotąsias bendroves įtrauktų į juoduosius sąrašus. Tik kruopšti ir tiksli informacijos analizė gali pateikti objektyvių rezultatų. A.Dobryninas apgailestauja, kad dažnai kalbama apie korupciją, visa visuomenė kovoja su ja visais įmanomais būdais, bet ne visiems suprantama, kas yra tas priešas ir kur jis slypi. *Transparency International* Lietuvos skyriaus tyrimo duomenimis, trys ketvirtadaliai Lietuvos gyventojų ir verslo atstovų mano, kad kyšių davimas padeda spręsti problemas, o daugiau nei trečdalis gyventojų pasirinkimas yra prireikus „susimokėti“. 55 proc. gyventojų nurodė, jog pagrindinė korupcijos priežastis – pareigūnų ir kitų valstybės tarnautojų atsakomybės bei atskaitomybės stoka, 46 proc. kaltino biurokratizma, 43 proc. – per dideles pareigūnų ir tarnautojų galias, 40 proc. – silpną teisinę bazę ir per švelnias baudas, 12 proc. apklaustųjų teigė, kad kyšiai imami dėl pareigūnų ir valstybės tarnautojų mažų atlyginimų, 3 proc. dėl kyšininkavimo kaltino sovietmečio palikimą¹⁶.

¹⁶ BNS ir „Lietuvos ryto“ inf., Antikorpupciniai įstatymai korupcijos nepažabojo, *Lietuvos rytas*, 2002, gruodžio 5, Nr. 282, p. 4; P.Pociūnas, Po smūgio gaujoms – grėsmė komi-

Kad Lietuvoje dar daug savivalės, neteisėtos veiklos, korupcijos, patiriame patys, sužinome iš spaudos rašinių, radijo, televizijos laidų ir kitų žiniasklaidos atstovų. Abejonių kyla, kodėl nekovoama su šiomis blogybėmis iš esmės, o tik kalbama, kad reikia kovoti. Kovoiant su korupcija, pirmiausiai turi būti aiškinama apie korupciją, parodoma, kaip su ja kovoti. Kai valdžia apie korupciją kalba abstrakčiai ir konkrečiai nieko nedaroma, tuomet valdininkijos korupcija veši, nors tie patys valdininkai iš piliečių reikalauja sąžiningumo ir atsakomybės. Neretai kyla klausimas, ar mes gyvename, dirbame ir elgiamės taip, kaip reikalauja Konstitucija. Blogiausia, kad kiekviena žinyba, įstaiga, organizacija, vadovai ir pareigūnai savaip supranta ir vertina Konstitucijos nuostatus, kiekvienas juos interpretuoja taip, kaip jam patogiau, kas ir sukuria biurokratinę diktatūrą.

Be abejonių, politinės-administracinės korupcijos bruožai yra panašūs į organizuoto nusikalstamumo, mafijos bruožus, nes stengiamasi monopolizuoti kontrolę ir prevenciniu būdu susikurti neatsakomybę dėl neleistinų veiksmų. Tiek politinės-administracinės, tiek mafinės grupuotės tikslai yra valdžia ir praturtėjimas, teritorinė kontrolė, palaikančių organizacijų rėmimas, parankios informacijos skleidimas bei „draugų“ ieškojimas. Kai susikuriama „gera“ aplinka, galima imtis neleistinus ir nusikalstamus veiksmus atitinkančios *turtėjimo* strategijos¹⁷. Garsusis šūkis *švarių rankų politika* gali būti beribis, paprastai jis skelbiamas prasidedant radikaliai reformai ir naikinant nepalankius organizacinius aparatus. Čia padeda įstatymų leidyba, atitinkamas įstatymų interpretavimas, greitas jų taikymas, savivalė ir, nors paradoksalu, kartu propaguojamos tam tikros vertybės. Tada korupcija netiesiogiai tampa būtinybe. Visi supranta, kad kyšininkavimas yra blogas dalykas, bet visi supranta, kaip sunku savo siekius įgyvendinti, todėl abiem šalims tai tampa naudinga. Apie tai žmonės, net spauda nemažai diskutuoja, tačiau reakcijos su kompetentingais įrodymais ir atsakymais beveik nėra. Mafijos reiškinys labiau reiškiasi per grupes, kurios randa bendrą sutarimo ir sugyvenimo kodeksą, naudingą tai

sarui, *Respublika*, 2003, kovo 12, Nr. 52, p. 1, 3; BNS ir „Lietuvos ryto“ inf. Apklausa parodė bauginančius korupcijos mastus, *Lietuvos rytas*, 2003, kovo 6, Nr. 54, p. 4.

¹⁷G.Sanvagnone, E.Sgroi, C.Scordato, *Violenza...*, p. 51; R.Sotvarienė, Už gyvybę – tūkstančiai, už garbę – milijonai, *Lietuvos rytas*, 2002, lapkričio 6, Nr. 257, p. 1, 3; Gyvybę korumpuotų gydytojų rankose, *Veidas*, 2002, spalio 17, Nr. 42, p. 88–90; „Argumenty i fakty“ (Rusija) ir „Lietuvos ryto“ inf. Mafija pergyveno imperijas, pergyvens ir komunistus, *Lietuvos ryto* priedas *Rytai-Vakarai*, 2003, gegužės 24, Nr. 21, p. 8; A.Dargis, Kauną smaugė fentanilio mafijos čiuptuvai, *Lietuvos rytas*, 2003, gegužės 24, Nr. 119, p. 1, 7–8; R.Sotvarienė, Skandalingų dalybų byloje ir prošvaistės, ir absurdoi, *Lietuvos rytas*, 2003, rugpjūčio 16, Nr. 190, p. 7–8; A.Lekavičius, Teisėjų mafija keroja tyliai ir nebaudžiama, *Lietuvos rytas*, 2003, liepos 18, Nr. 166, p. 13; A.Jankauskienė ir kt. Nusikaltėlių ginklai – meilė, ryšiai ir pinigai; *Lietuvos rytas*, 2003, liepos 19, Nr. 167, p. 1, 3; A.Kutrevičius ir kt., Mafiją globojantys politikai lieka šešėlyje, *Respublika*, 2003, liepos 25, Nr. 172, p. 1, 3, 5.

teritorijai. Tokiomis sąlygomis valstybėje atsiranda gera dirva nesąžiningai plėtoti užslėptą nusikalstamumo industriją¹⁸. Ši bendra jėga iš pirmo žvilgsnio atrodo naudinga, nes siekiama žmonių gyvenimo modernizavimo.

Taigi mafijos socialinis ir kultūrinis pranašumas atsiranda tradiciškai silpnoje valstybėje, kai nuolat kaitaliojamas jos valdymo modelis, kai vyrauja skirtingas požiūris į daiktus ir žmones, atsiranda vis naujų socialinių bėdų. Tuomet mafija tampa socialine institucija, kuri garantuoja saugumą mokantiems jai X mokesį, o valstybė, kuri ima dešimt kartų didesnius mokesčius, to padaryti nepajėgia¹⁹. Dėl įtakingos savo prigimties mafija gali užimti gerą poziciją įvairiuose gyvenimo sluoksniuose ir taip susikurti pripažinimo piramidę. Taip reguliuojant visuomenėje atsirandančius konfliktus, nustatant toleruotino nusikalstamumo ribas ir netoleruotinus prasižengimus garantuojama socialinė taika.

Šiandien, atidėję į šoną moralės principus, sunkiai pasakytume, kuri mafija yra gera, kuri bloga. Nes modernizuota mafija perėjo nuo pavienių globojamųjų sistemos (klientelizmo) prie masinio patronavimo – partijos, organizacijos ir t.t. rėmimo. Jų suteiktu pasitikėjimu tikimasi imtis saviraiškos ir žmogaus apsaugos. *Draugiškumo* modelis teikia dar daugiau galimybių pranokti politinius, ideologinius ir kitus oficialiai nustatytus bendrojo veikimo principus, kuo toliau nustumiant ne tik priešus, bet ir savus silpnuosius. Taip susidaro naujos galimybės turtėjimui, naujų socialinių subjektų atsiradimui ir naujam visuomenės mobilizavimui, nors tai prieštarautų net visuotinio bendravimo nuostatoms. Ši transformacija vyksta silpninant socialinį ryšį, atimant socialinę vidinę vienovę ir leistinumą kartu veikti²⁰. Tai tarsi Č.Darvino atrankos teorija, skelbianti, kad, panaudojus psichologinį agresyvumą, žiaurumą ir gudrumą, žūva silpnesnieji.

Mafijos draugu turi būti šiandien, kitaip tapsi įkaitu, o gal net priešu. Atrodo, kad klientizmas nėra išnykęs, bet įgijęs tik kitas formas. Todėl šiandien mafija neturi savo politikos ir nesiekia tapti kokia viena partija, ji savaime yra politika. Tai reiškia, kad mafija nesidomi politine veikla, ji tik domisi, kaip aptikti ir užimti gerą padėtį, kad vėliau galėtų programuoti savo veiklą. Ji valdo, bet nevadovauja, tačiau jai tereikia pasakyti: *taip* arba *ne*²¹. Atskleista mafija – jau nebe mafija.

Todėl buvo būtina nuo senosios mafijos, kuri naudojosi smurtine prievarta, laipsniškai pereiti prie politinės emancipacijos, t.y. mafiją deinstytucionalizuoti. Besikeičiant mafijos veikimo stiliui kilo naujų poreikių.

¹⁸ S.Rose-Ackerman, *Korupcija ir valdžia*, Vilnius, 2001.

¹⁹ M.Weber, *Economia e società*, Milano, 1961.

²⁰ G.Sanvagnone, E.Sgroi, C.Scordato, min. veik., p. 58–63.

²¹ E.Fantò, Un problema cruciale della questione democratica, *Asterischi*, I, 2 (1992).

Senasis mafijozas buvo valstietis ir kėlė griežtus reikalavimus, o miestiečių mafijozas šiandien pripažįsta vien vartotojišką kultūrą, atitinkančią modernaus pasaulio reikalavimus²².

Netvarka yra natūralus reiškinys, o tvarka pasiekama per ilgą civilizacijos evoliuciją. Dabarties laikotarpį galime įvairiai vadinti: postmodernizmu, neomodernizmu. Kartu turime pripažinti, kad postmoderniška kultūra yra palenкта archajiškai mafijos ideologijai, mirties kultūrai, nesvarbu, kokia ji yra ir kur įsikūręs jos centras, nes ten ji turi savo užnugarį. Kai valdžios konkurencija susitapatina su verslo konkurencija, atsiranda posakis – geriausias biznis būti valdžioje. Organizuotai turint savų visur ten, kur reikia, nediskutuojama apie pažangą, o dažniausiai siekiama viską palenkti asmeniniams tikslams. Visam tam nebereikia suvokti net modernios ir racionalios pažangos²³.

Kas ryšis atsakyti, kaip tendencingas įstatymas, kurį vykdant naudojama prievarta, tampa viešosios ar asmeninės prievartos nusikaltimu? Toks žmonių sąlygotumas tampa abipusiu nesibaigiančiu agresyvumu ir instinktyviai verčia kiekvieną žmogų mąstyti taip, kaip mąsto „stiprieji“, kurie jokių būdu nenori girdėti kitaip mąstančių. Nekontroliojamai, nedraugiškai ir su slapta prievarta stengiamasi visus nesutinkančiuosius asimiliuoti. Žmogus, nepatenkintas savo padėtimi, kartais laikomas keistuoliu, nesugebančiu integruotis esamoje visuomenėje. Vadinasi, jei daugumai geriau yra „apeiti“ moralę, teisę ir tiesą, tai ir nepatenkintasis negali tų vertybių ieškoti. Teisybės ieškantysis ne vienam „galingajam“ tampa nepageidautinas, o kartais net neparankus ir vengtinas. Negana to, kartais net pašaliniai bijo, kad nebūtų tapatinami su ieškančiais teisybės. Taigi labiau bijoma ne neteisingumo, o tų, nuo kurių priklausome. Tokioje kultūrinėje santvarkoje atrodo, kad visa žmonių organizacinė sistema susideda vien iš skirtybių, o ne iš žmonių. Įsivaizduojama, kad tvarką, taiką ir pažangą galima pasiekti tik pašalinus skirtybes.

Vykstant konkurencinei kovai, visokiausiais būdais stengiamasi šalinti skirtybes ne tik šeimoje, bet visoje žmonių bendruomenėje. Dauguma gyvena baimėje – bijo prarasti darbą, bijo neįtikti viršininkui, bijo užminti nusikalstamoms ar suinteresuotoms sava nauda grupuotėms ant kulnų; dėl to visi tyli ir nuolat rūpinasi išvengti nesutarimų, nesusidaryti „blogų“ nuomonių.

IŠVADOS KRIKŠČIONIŠKAI. Ką daryti? Niekas nenori patirti prievartos, būti sunaikintas, tačiau visi nori esminio dalyko – tiesos ir viešumo,

²² G.Falcone, M.Padovani, *Cose di Cosa Nostra*, Milano, 1992, p. 78.

²³ P.Koslowski, *Supermoderno e postmoderno ? Decostruzione e mistica nei due postmoderni*, *Per la filosofia*, 7 (1990), Nr. 18, p. 105.

nuo ko patys bėga. Gal todėl žmonės dažnai jaučia nevilgtį, jie dramatiškai įsivaizduoja prievartą kaip konfliktą be išeities.

Krikščioniškas gyvenimas padeda geriau suvokti visuomenės gyvenimo dėsnius. Vykdydama savo pasiuntinybę Bažnyčia Kristaus vardu primena žmogui jo paties orumą ir jo pašaukimą bendrauti su kitais tinkamais būdais, moko laikytis dieviškosios išminties, teisingumo ir tiesos reikalavimų. Bažnyčia negali likti nuošalyje, to ji privalo laikytis. Kai Bažnyčia daro moralinius sprendimus ekonominėje ir socialinėje srityje, kaip reikalauja pagrindinės žmogaus teisės arba sielų išganymas, ji privalo stebėti laiko ženklus. Jos užduotis doros srityje yra kitokia negu politinės valdžios. Savo pastangomis ji visuomet turi siekti suderinti šio pasaulio gerovę ir daryti įtaką visuomenei, kad ji teisingai vertintų žemiškas gėrybes. Siekiant užtikrinti teisingus visuomeninius santykius, remiamasi aukščiausiuoju Gėriu, mūsų visų galutiniu tikslu. Sistema, kurioje socialinius santykius visiškai nulemia ekonominiai veiksniai, prieštarauja žmogaus asmens ir jo veiksmų prigimčiai²⁴. Jau Senajame Testamente skaitome: „Nevogsite, nesielgsite apgaulingai ir vieni kitiems nemeluosite <...> Neengsi savo artimo, neplėšikaisi <...> Neužgausi nebylio, nepadėsi kliūtis neregiumi <...> Nesielgsi neteisingai, darydamas sprendimą: nebūsi šališkas vargšui ir nenusileisi didžiūnui, bet teisi savo artimą teisingai“ (*Kun 19, 11. 13–15*).

Dažnai kalbama apie geresnius ar blogesnius socialinius santykius, kolektyvinį darbą ir visuomenę, kurią sudarą individualūs atomai. Kai masių logika kursto prievartą, kai spekuliuojama žmogaus mintimis, troškimais, elgesiu, tuomet kiekvienas, stengdamasis išsaugoti save, nori suspindėti tarp kitų, nori to, ką turi kiti, naudotis tais pačiais agresyvumo metodais, kaip ir kiti. Taip sutartinai kuriama subkultūra. Ne veltui vienas Italijos ambasadorių Lietuvoje per susitikimą su studentais pasakė: mafijos tikslas visada yra neparankiuosius arba nužudyti, arba kitų akyse išjuokti, juos sukompromituoti. Norėdami apginti save postmodernistinės visuomenės nariai gan sėkmingai naudojami šiuo tironišku metodu.

Valstybės pareiga yra prižiūrėti, kaip gerbiamos žmogaus teisės, pačiai jas gerbti. Vis dėlto atsakomybė šioje srityje pirmiausiai tenka ne valstybei, bet įvairioms bendrijoms, iš kurių susideda visuomenė²⁵.

Kiekvienas žmogus daugiau ar mažiau gali turėti polinkių kaupti turtą, naudotis malonumais, trokšti garbės, valdžios ir t.t. Tačiau tai, kaip jis ar dauguma to siekia, parodo visuotinę krašto moralumą. Išeitis yra.

²⁴ *Katalikų Bažnyčios Katekizmas*, Kaunas, 1996, 2419–2425; Pastoralinė Konstitucija apie Bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje „*Gaudium et spes*“, II Vatikano Susirinkimo nutarimai, Kaunas, 1994, p. 64.

²⁵ *Katalikų Bažnyčios Katekizmas*, 2431.

Viltis atsiranda tada, kai žmonės sutartinai atmeta netinkamo gyvenimo formas; pirmiausiai tiek vidinę, tiek politinę-administracinę korupciją. Kai visuomenė pradeda suprasti, kaip atsiranda politinė-administracinė korupcija, tuomet ima kovoti ne su anonimine mafija, kuri galbūt net įstatymiškai neapibrėžta, bet su pačia korupcija, su kiekvieno žmogaus neįvertinimu bei žeminimu. Gyvenime siekiant teigiamų pokyčių, reikia kiekvienu konkrečiu atveju konkretiems žmonėms teikti patarnavimus, kuriuos vengia teikti degradavusios institucijos ar tai daryti privalantys asmenys. Nesvarbu, ar įstatymiškai pripažinsime, ar atmesime mafinių grupuočių galimas biurokratinės struktūras ir tikslus, tačiau kiekvienam prieš akis turi likti konkretus asmeninis ir kolektyvinis gyvenimas, kuriam būdingi savi interesai bei vertybės, atitinkamas elgesys ir normos. Nustatydami tinkamo elgesio principus bei moralinį įstatymų naudingumą, turėtume nepasiduoti mafinių struktūrų nusikalstamos metodikos pagundai. Tik patys nedviprasmiškai elgdamiesi išsaugosime savo visuomenės moralinį veidą. Jei neapsiribosime vien tik malonumų, garbės, turtų, valdžios ar mokslo siekiais, nebijosime žmonių skirtybių, paisysime jų panašių siekių kaip mūsų, jei juos laikysime ne pavojingais savo konkurentais, o žmonėmis, jei nebūsime panašūs į tuos, kurie kuria totalitarinės ir mafinės prievartos sistemas, kad būtų viršesni už kitus, – suvoksime pagrindines žmonių sambūvio taisykles.

Katechetinė tradicija primena, kad yra nuodėmių, kurios šaukiasi dangaus keršto, tai Abelio kraujas, Sodomos nuodėmė, Egipte engiamos tautos šauksmas, tremtinio, našlės ir našlaičio skundas, samdiniui daroma skriauda. Nuodėmė yra asmenišką veiksmą, bet esame atsakingi ir už kitų daromas nuodėmes, jei prie jų prisidedame tiesiogiai ir dalyvaujame, įsakydami ar patardami nusidėti, girdami nuodėmes ar jas pateisindami, neiškeldami jų aikštėn ar nesutrukdydami to nedaryti, gindami piktadarius. Taip elgdamiesi tampame bendrakalčiais, nes leidžiame įsigalėti smurtui ir neteisybei, versdami visuomenę tapti tokia, kur sukurtos institucijos prieštarauja Dievo gerumui. Nuodėmingos struktūros yra asmeninių nuodėmių išraiška ir vaisius, nes jos savo aukas taip pat įtraukia į blogus darbus ir analogine prasme jos tampa socialine nuodėme²⁶. Nuodėmė gali būti nusizengimas protui, tiesai, teisingai sąžinei; ji yra tikros Dievo ir artimo meilės stoka, kai netinkamai linkstama prie tam tikrų gėrybių. Kad atsiverstum, reikia nuodėmę matyti. Net sąžinė nuodėmę įvertina tada, kai tas vertinimas vyksta žmogaus viduje, veikiant tiesos Dvasiai²⁷.

²⁶ Ten pat, 1865–1869.

²⁷ Ten pat, 1846–1853.

LITERATŪRA

- AA.VV., Chiesa mafia camorra, AVE, Roma, 1984.
- „Argumenty i fakty“ (Rusija) ir „Lietuvos ryto“ inf., Mafija pergyveno imperijas, pergyvens ir komunistus, *Lietuvos ryto priedas Rytai-Vakarai*, 2003, gegužės 24, Nr. 21.
- Arlacchi P., *Mafija ir verslas. Mafijos etika ir kapitalizmo dvasia*, Vilnius, 1998.
- Battisti F.M. *Scandalo, Nuovo Dizionario di sociologia* (a cura di F.Demarchi, A.Ellena, B.Catarinussi), Milano, 1987.
- Blandano P., Casarrubea G., *Nella testa del serpente. Insegnanti e mafia*, pref. N. dalla Chiesa, Bari, 1993.
- BNS ir „Lietuvos ryto“ inf., Antikorupciniai įstatymai korupcijos nepažabojo, *Lietuvos rytas*, 2002, gruodžio 5, Nr. 282.
- BNS ir „Lietuvos ryto“ inf., Apklausa parodė bauginančius korupcijos mastus. *Lietuvos rytas*, 2003, kovo 6, Nr. 54.
- Borgatta M.L. Criminalità di status, *Nuovo Dizionario di sociologia* (a cura di F.Demarchi, A., Ellena, B., Catarinussi), Milano, 1987.
- Cammora, *Lietuvių enciklopedija*, t. 3, Boston, 1954.
- Catanzaro R., La mafia come ostacolo allo sviluppo economico del Mezzogiorno, *Politeia*, 9 (1993), n. 29.
- Dargis A., Kauną smaugė fentanilio mafijos čiuptuvai, *Lietuvos rytas*, 2003, gegužės 24, Nr. 119.
- Dobryninas A., *Virtuali nusikaltimų tikrovė*, Vilnius, 2001.
- Durkheim É., *Sociologijos metodo taisyklės*, Vilnius, 2001.
- Falcone G., Padovani M., *Cose di Cosa Nostra*, Milano, 1992, p. 78.
- Fantò E., Un problema cruciale della questione democratica, *Asterischi*, I, 2 (1992).
- Fotia F., Mafia, *Nuovo Dizionario di sociologia* (a cura di F.Demarchi, A., Ellena, B., Catarinussi), Milano, 1987.
- Gambetta D., *La mafia siciliana. Un' industria della protezione privata*, Torino, 1992.
- Gyvybė korumpuotų gydytojų rankose, *Veidas*, 2002, spalio 17, Nr. 42.
- ISTAT (a cura di), *La situazione del Paese, rapporto annuale 1992*, Roma.
- Jankauskienė ir kt. Nusikaltėlių ginklai – meilė, ryšiai ir pinigai, *Lietuvos rytas*, 2003, Nr. 167.
- Lekavičius A., Teisėjų mafija kerojo tyliai ir nebaudžiama, *Lietuvos rytas*, 2003, liepos 18, Nr. 166.
- Lupo S., *Storia della mafia dalle origini ai giorni nostri*, Roma, 1993.
- Katalikų Bažnyčios Katekizmas*, Kaunas, 1996.
- Koslowski P., Supermoderno e postmoderno ? Decostruzione e mistica nei due postmoderni, *Per la filosofia*, 7 (1990), Nr. 18.
- Kutrevičius ir kt. Mafiją globojantys politikai lieka šešėly, *Respublika*, 2003, liepos 25, Nr. 142.
- Mafija, *Idėjų žodynas*, Vilnius, 2001.
- Mafija, *Lietuvių enciklopedija*, t. 17, Boston, 1959.

- Merlo F., Il complesso di superiorità, *Sette*, 12 dicembre, 2002, Nr. 49/50.
- Pitaro P., Criminalità, *Nuovo Dizionario di sociologia* (a cura di F. Demarchi, A., Ellena, B., Catarinussi), Milano, 1987.
- Pitrè G., *Usi, costumi e pregiudizi del popolo siciliano*, vol. 2, Bologna, 1969.
- Pociūnas P., Po smūgio gaujoms – grėsmė komisarui, *Respublika*, 2002, kovo 12, Nr. 52.
- Rose-Ackerman S., *Korupcija ir valdžia*, Vilnius, 2001.
- Rosmini A., *Filosofia della politica*, Roma, 1997.
- Sanvagnone G., Sgroi E., Scordato C., *Violenza, mafia e criminalità organizzata*, Piemme, 1995.
- Sotvarienė R., Už gyvybę – tūkstančiai, už garbę – milijonai, *Lietuvos rytas*, 2002, lapkričio 6, Nr. 257.
- Sotvarienė R., Skandalingų dalybų byloje – ir prošvaistės ir absurdoi, *Lietuvos rytas*, 2003, rugpjūčio 16, Nr. 190.
- Šventasis Raštas*, Vilnius, 2001.
- II Vatikano Susirinkimo nutarimai*, Kaunas, 1994.
- Weber M., *Economia e società*, Milano, 1961.

Įteikta 2003 m. gegužės mėn.

EVIDENT AND VEILED LABYRINTHS OF ORGANIZED CRIME AND ITS EFFECT ON MAN

Kazimieras Meilius, Jonas Juškevičius, Gediminas Mesonis

Summary

We often try to answer the questions what is happiness, joy, honor etc. How differently do people understand these ideas and how do they change. But do we often seek an answer to the question how do the forms of crime change and how do they affect everyday life? Very often, we complain about social rejection, contempt, and exploitation of man. But why doesn't anybody even try to explain why we regard a person as a competitor and enemy, as a dangerous and unnecessary contestant. Positive law is not always able to answer these questions. A person confronting this phenomenon understands without knowing the law that someone is treating him improperly. What law is unable to do, sociologists should do. Their obligation should be to make public facts, which negatively influence the social and legal prospects of society. The article tries to reveal how society in a voluntary or forced way contributes to the evolution of evident and veiled crime, and how, sometimes even without understanding it, it favors the anonymous mafia, though on the surface it appears that a normal democratic society is being created.